

KUR'ÂN'DAKİ EL-ESMÂÜ'L-HÜSNÂ ve TENÂSÜB

Kadir POLATER*

ÖZET

El-Esmâü'l-Hüsnâ, terim olarak "Allah'a âit en güzel isimler" anlamına gelmektedir. Kur'ân'da yaygın bir şekilde zikredilen bu isimler, aynı zamanda Yüce Allah'ın sıfatları için kullanılır olmuştur. Kur'ân'daki *el-Esmâü'l-Hüsnâ*, insanlara Allah'ı tanıtmak ve insanlarla insanların ilişkilerini en mükemmel seviyeye çıkarmak amacı taşımaktadır. Bu isimler; âyetlerin, sûrelerin bağlamlarıyla ve aynı zamanda birbirleriyle de münâsebet içinde olup en çok, âyetlerin sonlarındaki cümlelerde zikredilmektedir. Bu tür cümleler, âyetleri tekid etmekte ve onları özetlemektedir. Böylece bu isimlerin, Kur'ân'da rastgele serpiştirilmemiş oldukları anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: El-Esmâü'l-Hüsnâ, Kur'an, Münâsebet, Sıfatlar, Allah.

AL-ASMAU'L-HUSNA AT QUR'AN AND RELATIONS

Al-Asmaü'l-Husna terminologically means "the most beautiful names belonging to God". These names that are widespread in Qur'an also have been used in the attribution of God. *Al-asmaü'l-husna* in Qur'an aims to make people acknowledge God and to escalate relations between persons themselves at the best level. These names are in relation to the verses, suras (chapters of Qur'an) and also each other. They are mentioned frequently in the sentences at the end of verses. These sort of sentences confirm the verses and summarize them. Thus, it is observed that the names of God aren't spread at ransom in Qur'an.

Key words: Al-Asmau'l-Husna, Qur'an, Relation, Attributions, God,

1. GİRİŞ

Kur'ân'ın bir beşer sözü olmayıp sadece Allah'a ait bir kelâm olduğu, onun i'câzıyla ispat edilmiştir. Kur'ân'ın, i'câz yönlerinden biri de; onda hiçbir çelişkinin olmaması¹ ve bu bağlamda onun âyetlerinin, sûrelerinin, lafızlarının ve hatta harflerinin birbiriyle anlam ve fonetik yönden² uyum ve bütünlük içinde bulun-

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi İlahiyat Meslek Yüksekokulu, kadirpolater@msn.com

¹ Nisâ, 4/82.

² Bkz. Beydâvî, Kâdî Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil* (I-II), İstanbul, tsz., I, 227; Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (I-IX), İstanbul, tsz., II, 1401. Bir sözün güzelliği açısından sadece, o sözü meydana getiren lafızların dile ve kulağa hoş gelmesinin yeterli olmaması, ayrıca, bu lafızların anlama tâbi olması konusunda bkz. Zerkeşi, Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (I-IV), baskı yeri yok, 1376/1957, I, 72; Suyûtî, Celâlüddîn Abdîrahmân, *el-Itkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (I-II), Beyrut, tsz., II, 965. Ebü'l-Bakâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Kefevî, *el-Külliyât Mu'cemun fî'l-Mustalahât ve'l-Fürûki'l-Lugaviyye*, Beyrut, 1413/1993, s. 866-877.

masıdır. Kur'ân'ın sahip olduğu bu bütünlük ve uyum, onun tenâsübü olarak nitelendirilmektedir.³

Kur'ân'ın nazmında; dil, mantık ve estetik açısından üçlü bir uyum doğmakta⁴ ve bu uyum sayesinde Kur'ân; kulağa, akla ve kalbe birlikte hitap etmektedir. Kur'ân'ın, insanın bu üç yönüne birlikte hitâb etmesi onun, insanın fitratıyla da tam bir uyum içinde olduğunu göstermektedir.

Kur'ân'daki tenâsübü çeşitli yönlerden inceleyen müfessirlerin, *el-esmâü'l-hüsnâ*yı da eserlerinde tenâsüb açısından inceledikleri görülmektedir. Biz bu çalışmada sözü geçen hususu, örneklerle ele alıp inceleme düşüncesindeyiz.

2. ALLAH'IN İSİMLERİNİN TAŞIDIKLARI ÖNEM VE KUR'ÂN'DA YER ALIŞ BİÇİMLERİ

İnsan tarih boyunca, fitratının gereği olarak hiçbir öğrenme ve telkinin etkisi olmadan, kâinatı yaratıp idare eden aşkın bir varlığın farkına varmış, bu yaratıcıyı tanıma⁵ ve ona ibadet etme çabası içinde bulunmuştur. Nitekim çok farklı coğrafyalarda ve farklı zamanlarda mevcut olan inanç sistemleri de bunu göstermektedir.⁶

Bilindiği gibi Allah, duyularımızla idrak edilemez. Akıllar, O'nun zâtını, mâhiyetini ve künhünü kavrayamaz. Bu itibarla biz O'nu sadece, isimleri ve sıfatları vasıtasıyla sınırlı olarak tanıyabiliriz.⁷ Bu yüzden Kur'ân, O'ndan müphem ve mücerred bir varlık olarak bahsetmemiş, O'nu birçok isim ve sıfatla tanıtmıştır.⁸

Kur'ân'da Rabbimizin, "Allah" lafzı dışında çok sayıda isminin de bulunduğu bildirilmekte ve bunlar, *el-esmâü'l-hüsnâ* (en güzel isimler) olarak nitelendirilmektedir.⁹ Ulûhiyete delâlet eden ve özel bir isim olan "Allah" lafzı hariç tutulursa, *el-esmâü'l-hüsnâ*, Allah'ın sıfatlarından ibarettir.¹⁰ Çünkü O'nun isimleri ve sıfatları birbirleriyle tetâbuk halindedir.¹¹

İnsan, Yaratıcısına çeşitli durumlarda, en uygun isimlerle niyazda bulunmak ister. Bu isimler, Yüce Yaratıcı karşısında, kulun dilsizliğini gideren ifadeler, ruhundaki çıkmazları açan anahtarlar olarak nitelendirilebilir. Allah ve kul ilişkisi açısından *el-esmâü'l-hüsnâ*yı anmanın; imanı beslemek yanında Allah'a olan sevgi-

³ Zerkeşi, I, 36; Suyûtî, II, 976-978. Münâsebet çeşitlerinin daha detaylı sınıflaması için bkz. Elmalılı, I, 50; Bilgiz, Musa, *Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet Saâd Havva Örneği*, Ankara, 2006, s. 37.

⁴ Elmalılı, I, 51.

⁵ Hâtib, Abdülkerim, *Allah Zâten ve Mevdûan*, Beyrut, 1395/1975, s. 283.

⁶ Yıldırım, Suad, *Kur'ân'da Ulûhiyet*, İstanbul, 1987, s. 4.

⁷ Ulutürk, Veli, *Kur'ân-ı Kerîm Allah'ı Nasıl Tanıyıyor?*, İzmir, 1985, s. 218; Yurdagür, Metin, *Allah'ın Sıfatları Esmâü'l-Hüsnâ*, İstanbul, 1984, s. 20-21.

⁸ Koçyiğit, Talat, *Hadîşçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar*, Ankara, 1989, s. 114; Yurdagür, s. 39; Topaloğlu, Bekir, "Allah", *DİA*, İstanbul, 1989, II, 471-498; a. mlf., "Esma-i Hüsnâ", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 404-418.

⁹ A'râf, 7/180; İsrâ, 17/110; Tâhâ, 20/8; Haşr, 59/24.

¹⁰ Yıldırım, s. 50.

¹¹ Yıldırım, s. 48; Yurdagür, s. 48.

yi artırmak, O'nun huzurunda huşu duymak, dünya sıkıntılarını hafifletmek gibi birçok faydaları da vardır.¹² Bu durum Kur'ân'da şu şekilde ifade edilir: *"Dikkat edin! Kalpler, Allah'ı anmakla huzur bulur"*.¹³

Şu âyetler, Peygamberlerin ve sâlih kulların, Allah'a bu isimlerle duâ etmiş olduklarını göstermektedir: "Eyyûb da, Rabbine şöyle duâ etti: Başıma bir belâ geldi, (Sana sığındım), Sen Erhamü'r-Râhimîn (merhametlilerin en merhametlisi)'sin";¹⁴ "Rabbimiz! Bize doğru yolu gösterdikten sonra kalplerimizi eğriltme, katından bize rahmet bağışla; şüphesiz Sen, Vehhâb (bağışı bol olan)'sın".¹⁵

İnsan, Allah'ı tanıdıkça O'nunla ve diğer varlıklarla olan ilişkilerini doğru bir yönde geliştirir. Bu bakımdan, Allah'ı tanıma vasıtası olan *el-esmâü'l-hüsnânın* bilinmesi, kulun Allah'la olduğu gibi, varlıklarla olan ahlâkî ilişkileri açısından da son derece önemlidir.¹⁶ İleride vereceğimiz örneklerde de görüleceği gibi, Allah-insan, insan-varlık ilişkileri açısından Allah'ın isimleri âyetlerde; tergîb (iyiliğe teşvik), terhîb (kötülüğe karşı korkutma), kınama ve tesellî çağrışımları yapmaktadır.

Kâinattaki uyum ve âhenk, Kur'ân'daki âhenk ve uyumla benzerlik içindedir. Kâinattaki düzen, uyum ve estetiğin insanlar tarafından anlaşılan zâhirî yönleri olduğu gibi, henüz anlaşılammış bâtinî ve hafî (gizli) yönleri de bulunmaktadır. Bu durum, Kur'ân'daki tenâsüb için de geçerlidir.¹⁷ Bu bağlamda, Allah'ın isimleri, daha ileride vereceğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi, âyetlerin ve sûrelerin muhtevâsıyla bazen açık, bazen de kapalı (hafî) bir şekilde münâsebet içindedir. Bu münâsebetin açık olarak görülemeyeceği durumlarda, insanların daha fazla çabası gerekmektedir.

Kur'ân'da Allah'ın isimlerindeki tenâsübü yeterince kavrayabilmek için, başta Arap dilinin inceliklerine vukûfiyet olmak üzere, aklî ve ilmî bir donanımına sahip olmak gerekmektedir.¹⁸ Şu hikâyecik, Allah'ın isimlerinin âyetlerle olan münâsebetinin anlaşılmasında, Arap dilinin inceliklerine vukûfiyetin önemini gösterir: *"Erkek hırsızın ve kadın hırsızın yaptıklarından ötürü, Allah tarafından ibret verici bir ceza olarak, ellerini kesin!"*¹⁹ âyetinin sonunun, *"Allah Gafûr ve Rahîmdir"* şeklinde okunduğunu işiten bir A'râbî, itiraz ederek, bu son cümlenin fesâhat ve belâgata aykırı olduğunu belirtir. Bunun üzerine ona, âyetin yanlış okunduğu, bu âyetin sonunda yer alması gereken cümlenin, *"Allah Azîz ve Hakîmdir"* şeklinde

¹² Yıldırım, s. 54; Yurdagür, s. 45-46.

¹³ Ra'd, 13/28.

¹⁴ Enbiyâ, 21/83.

¹⁵ Âlu İmrân, 3/8. El-Esmâü'l-hüsnâ ile yapılan diğer duâlar için bkz. Bakara, 2/127. 128, 129; Âlu İmrân, 14/35, 39; A'râf, 7/151; İbrâhîm, 14/39; Enbiyâ, 21/89.

¹⁶ Gazzâlî bu durumu, Allah'ın isimlerinde insana âit bir hisse olmasıyla açıklamaktadır. (Bkz. Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *el-Maksadü'l-Esnâ fî Şerhi Esmâi'l-Lâhi'l-Hüsnâ*, Mısır, 1324, s. 15-72).

¹⁷ Bkz. Elmalılı, I, 47-49, 51.

¹⁸ Bkz. Zerkeşî, I, 42; Suyûtî, II, 978.

¹⁹ Mâide, 5/38.

olduğu söylenince şu karşılığı verir: “Çok güzel, çok güzel! Allah güç kudret sahibi (*Azîz*)’dir; bu yüzden hükmetmiştir (*Hakîm*); bunun neticesinde de (onların elleri) kesilmiştir”.²⁰

Allah’ın isimlerindeki tenâsüb de dâhil olmak üzere, Kur’ân’daki tenâsübünün teker teker açıklanabilmesi imkân hârici bir durumdur.²¹ Bu bakımdan sözü geçen açıklamalar, Kur’ân’daki tenâsübe dikkat çeken örnek açıklamalar niteliğindedir. Üstelik bu konuda müfessirlerce yapılan açıklamaların, aklî olup bağlayıcı ve nihâî açıklamalar olmadığı ve bu yüzden bu konunun başka görüşlere de açık olduğu söylenebilir. Nitekim Bursevî (ö. 1137/1725), Meryem sûresinin 75. âyetinde geçen *Rahmân* isminin bu âyetle münâsebetini açıkladıktan sonra şöyle demektedir: “Bu âyette geçen *Rahmân* isminin açıklaması ile ilgili olarak aklıma gelen budur”.²²

Allah’ın isimlerinin, Kelâmî sınıflandırmalara²³ tâbi tutulmaları yanında “celâl-cemâl” isimleri ve sıfatları şeklinde tasavvufî bir tasnife tâbi tutulduğunu da belirtmek gerekir. Buna göre, Allah’ın cemâl isim ve sıfatları; O’nun ilmüne, lütfuna, nimet ve rızık vermesine, yaratmasına, af ve mağfiret etmesine delâlet ederken, celâl isim ve sıfatları da, O’nun azametine, kibriyâsına ve gazabına delâlet etmektedir.²⁴ Biz, konumuzu ifade açısından daha uygun olduğu için bu tasnifi de göz önünde bulunduracak, buna göre konumuzu işlemeye çalışacağız.

Allah’a âit isimler ister tek, isterse bir arada zikredilsin, hepsi yukarıda değindiğimiz gâyeler çerçevesinde âyetlerle anlamsal bir münâsebet içinde bulunmaktadırlar. Ancak, bu isimlerin bir arada zikredilmesi durumunda daha başka incelik ve münâsebetlerin bulunduğu, müfessirlerce dikkat çekilen bir konu olmuştur. Birden çok ismin bir arada zikredilmesi durumundaki tenâsübü daha iyi ifade edebilmek için önce, Allah’ın isimlerinin birinin ve sonra da birkaçının bir arada zikredilmeleri durumunu göz önünde tutarak konuyu incelemeye çalışacağız.

Kur’ân’da çok yaygın bir biçimde bulunan Allah’ın isimlerinin genellikle âyetlerin sonlarındaki isim cümlelerinde yer aldığı ve bu cümlelerin; ileride vereceğimiz örneklerde de görüleceği gibi, ta’lil,²⁵ tezyîl,²⁶ istidrak²⁷ ifade ettikleri ve

²⁰ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü’l-Muhît* (I-VIII), Beyrut, 1403/1983, III, 483; Zerkeşî, IV, 64.

²¹ Elmalılı, I, 51.

²² Bursevî, İsmâil Hakkı, *Râhu’l-Beyân* (I-X), İstanbul, 1398, V, 352.

²³ Bkz. Yıldırım, s. 78-83; Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, *DİA*, XI, 411-412.

²⁴ Cîlî, Abdülkerîm b. İbrâhîm, *el-İnsânü’l-Kâmil fî Ma’rifeti’l-Evâhir ve’l-Evâil*, Mısır, 1316; 53-54; Ulu-dağ, Süleyman, “Celâl”, *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 240; a. mlf., “Cemâl”, *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 296.

²⁵ Bir hükme yol açan sebepleri belirtmek anlamındaki ta’lil, Türkçe’de “çünkü, zira” gibi bağlaçlarla ifade edilir. Bu şekilde, bir fikir daha güçlü ve kabul edilir hale gelir. Âyetlerin sonlarında Allah’a âit isimlerin bulunduğu ve *inne* ile başlayan cümlelerin bazıları, müfessirlerce “ta’lil cümleleri olarak” nitelendirilmişlerdir. (Ta’lil ve edatları için bkz. Suyûtî, II, 873) Elmalılı’nın da, bazen *inne*’yi, “çünkü” şeklinde tercüme ettiği görülür. [Meselâ bkz. Elmalılı, II, 1340 (Nisâ, 4/32); III, 1583; (Mâide, 5/7); III, 1592 (Mâide, 5/8)].

böylece âit oldukları âyetin anlamını tamamladıkları, pekiştirdikleri ve o âyetleri hülâsa ettikleri dikkatimizi çekmektedir.²⁸

3. EL-ESMÂÜ'L-HÜSNÂDAN BİRİNİN ZİKREDİLMESİ VE ÂYETLERLE OLAN TENÂSÜBÜ

a. Rahmân

Müfessirlerin açıklamalarına göre *Rahmân* ismi, Allah'ın çok kapsamlı rahmetine delâlet etmektedir. O, bu sınırsız rahmetiyle dünyada mümin, kâfir ve diğer tüm canlıları nimetlerle donatmıştır. O, müminleri de bu rahmet kapsamında, âhirette bağışlayıp mükâfatlandıracaktır.²⁹ Bazı sûrelerde, Allah'ın *Rahmân* isminin birçok kez, lafza-i celâl (Allah) yerinde zikredilmekte olduğu dikkat çekmektedir. Meselâ Meryem sûresinde bu isim, "Allah" lafzının yerini tutacak şekilde on altı kez zikredilmektedir. Râzî (ö. 606/1209), bunun gayesinin, nimetlerin asıllarının ve cüzlerinin Allah'a âit olduğuna dikkat çekmek olduğunu belirtmektedir.³⁰

Rahmân ismi, tek başına Rahmân sûresinin ilk âyetini oluşturmakta ve bu sûrede; dinî, dünyevî ve uhrevî nimetler sayılmaktadır.³¹ Râzî, bu sûrenin ilk âyetinin "*er-Rahmân*" oluşu ile daha önceki Kamer sûresinin ilk âyeti arasında şöyle bir münâsebet kurar: Kamer sûresi, şu âyetle başlamaktadır: "*Kıyamet sâati yaklaşıyor, ay yarıdır*".³² Bu âyetten, ayı yarmaya kâdir olan Allah'ın, dağları da paramparça etmeye, insanları helâk etmeye kâdir olduğu anlaşılmakta ve böylece bu âyette Allah'ın azamet, heybet ve kudretine dikkat çekilmektedir. Buna karşılık olarak da, Rahmân sûresinin ilk âyetini, Allah'ın engin rahmetine delâlet eden *Rahmân* ismi teşkil etmektedir.³³ İlerideki bazı örneklerden de anlaşılacağı gibi, Kamer sûresini okuyanların, ulûhiyet karşısında duydukları ürperti, bu sûrenin ilk âyetinin, *er-Rahmân* oluşu ile giderilmiş bulunmaktadır.

Ebu's-Suûd (ö. 982/1574), iki âyeti içeren şu pasaj ile *Rahmân* ismi arasında şöyle bir münâsebet kurmaktadır: "*(O Kur'ân), yeri ve yüce gökleri yaratanın indirildiği bir kitaptır. Rahmân arşa hükümrândır*".³⁴ Allah'ın, yeri ve gökleri yaratmasını bildirmesinden sonra, Rahmâniyetini bildirmesi, yer ve göklerin, rahmetinin eseri

→

²⁶ İki cümlelerin ard arda getirilmesi, ikincinin, birincinin de manasını içerip onu tekid etmesi anlamındadır. (Bkz. Suyûtî, II, 869).

²⁷ Suyûtî'nin verdiği örnekten anlaşıldığına göre istidrâk, bir sözden maksadın, o sözden ibaret olmadığını belirtmek için, söze yapılan bir ilave ile maksadı tam olarak belirtmektir. (Bkz. Suyûtî, II, 912)

²⁸ Ayrıca bkz. Yıldırım, s. 71-75.

²⁹ Meselâ bkz. Taberî, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr, *Câmu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (I-XXX), Beyrut, 1415/1995, I, 84-88; Zemahşerî, Cârullâh Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvil fî Vucûhi't-Te'vil* (I-IV), Beyrut, 1397/1977, I, 45-46; Âlûsî, Şihâbüddin Mahmûd, *Râhu'l-Maanî fî Tefsîri'il-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî* (I-XXX), Beyrut, tsz., I, 59.

³⁰ Râzî, Fahrüddîn, *Mefâtihi'l-Gayb* (I-XXXII), Tahran, tsz., XXI, 254.

³¹ Beydâvî, II, 451; Elmalılı, VII, 4659.

³² Kamer, 54/1.

³³ Râzî, XXIX, 82.

³⁴ Tâhâ, 20/4-5.

olduğunu ve böylece rubûbiyetinin rahmet yoluyla tecelli ettiğini bildirmek maksadı taşımaktadır. Yine burada, Kur'ân'ın indirilmesinin, O'nun ilâhî rahmetinin eseri olduğuna da işâret vardır.³⁵

Muhtevâsı, itaatkâr ve müttakî (Allah'a karşı gelmekten sakınan) kullar için bir müjde olan şu âyette, bu muhtevâyı açıkça ilgisi olan *Rahmân* ismi geçmektedir: “O gün, müttakîleri, *Rahmân*'ın huzurunda O'na gelmiş konuklar olarak toplarız”.³⁶

Buna karşılık, yeniden dirilişi ve Allah'a hesap vermeyi inkâr edenlerin mahşerdeki durumlarını haber veren âyetlerden sonra muhtevâsı tehdit ve terhîb olan şu âyet gelmekte ve burada da *Rahmân* ismi zikredilmektedir: “O gün, gerçek hükümrânlık *Rahmân*'ındır. İnkârcılar için yaman bir gündür”.³⁷ Allah'ın sınırsız rahmetine rağmen, kâfirlerin bu rahmeti hak etmemiş olmaları, mahşerde onların işlerinin kolay olmamasının sebebidir. Buna işâret etmesi için de bu âyette *Rahmân* isminin seçilmiş olduğu³⁸ belirtilmiştir.

Şu âyet de, inkârcıların mahşerdeki halinden haber vermektedir: “Onlar, ‘Vay halimize! Yattığımız yerden bizi kim kaldırdı?’ derler. Onlara: ‘İşte *Rahmân*'ın vâdettiği budur, peygamberler doğru söylemişlerdi’ denir”.³⁹ Âlûsî (ö. 1270/1853)'ye göre, ba's (yeniden diriliş) bir rahmet olduğu halde onlar bunu önemsememişlerdi. Buna göre, bu âyette *Rahmân* isminin tercih edilmesi, bu nimeti önemsemeyen kâfirlerin şiddetle kınanması maksadına yöneliktir. Âlûsî bu âyetin; “Kâfirler, ‘İşte *Rahmân*'ın vâdettiği budur, peygamberler doğru söylemişlerdi’ derler” anlamında kâfirlerin birbiriyle konuşması olarak da tefsir edildiğini belirtir. Buna göre burada *Rahmân* ismi, mahşerde kâfirlerin, Allah'ın kendilerini bağışlamasını umacaklarını belirtmek için tercih edilmiş olabilir.⁴⁰

“Sen ancak, Kur'ân'a uyan ve görmediği halde *Rahmân*'dan korkan kimseyi uyabilirsin”⁴¹ âyetinde, *Rahmân* ismi zikredilmiştir. Allah korkusunun, O'nun rahmetinden ümit kesmeye engel olmadığına ve dolayısıyla Allah'ın gazabının, lütundan ve rahmetinden ayrı düşünülemeyeceğine⁴² ama sadece Allah'ın rahmeti-

³⁵ Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm* (I-IX), Beyrut, 1411/1990, VI, 5.

³⁶ Meryem, 19/85.

³⁷ Furkân, 25/26.

³⁸ Ebu's-Suûd, VI, 213.

³⁹ Yâsîn, 36/52.

⁴⁰ Âlûsî, XXIII, 33.

⁴¹ Yâsîn, 36/11.

⁴² Nisâburî, Hasan b. Muhammed, *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân* (XXX), Kahire, 1384/1964, XXIII, 9.

ne güvenmeyerek, O'nun azabından da korkmaya işaret için bu âyette *Rahmân* ismi zikredilmiştir.⁴³

Hız. Meryem, inzivaya çekildiği yerde karşısında Cebrâil'i insan sûretinde görünce⁴⁴ ona: "*Senden Rahmân'a sığınırım*"⁴⁵ demişti. Hız. Meryem, Allah'ın rahmetine delâlet eden bu ismi söyleyerek, kendisini gören kimseye, onu uzaklaştırmadan âciz olduğunu ve bu yüzden de kendisine merhamet etmesini hatırlatmış olabilir.⁴⁶ Hız. Meryem, karşısına çıkan bu sıkıntıdan kendisini koruması için Allah'ı *Rahmân* ismiyle överek O'nun hususî rahmetini celbetmek istemiş de olabilir.⁴⁷

Hız. İbrahim, müşrik olan babasına, "*Babacığım! Şeytana kulluk etme, çünkü şeytan Rahmân'a isyan etmiştir*"⁴⁸ demişti. Burada *Rahmân* isminin zikredilmesi, şeytanın ve Hız. İbrahim'in babasının isyanının; rahmeti ve nimeti her şeyi kuşatan Allah'a karşı olduğuna dikkat çekmek⁴⁹ ve bu tür isyanın son derece çirkin olduğunu ortaya koymak içindir.⁵⁰ Müteakip âyette, Hız. İbrahim'in, uyarısını şu şekilde sürdürdüğü bildirilmektedir: "*Babacığım! Sana, Rahmân katından bir azabın gelmesinden korkuyorum*".⁵¹ Bu âyette azabın *Rahmân'a* nisbet edilmesi, rahmeti gereği kulları hemen cezalandırmayan Allah'tan gelecek bir azabın çok şiddetli olacağına⁵² bir işaret olarak yorumlanmıştır.

Bursevî'nin yaptığı açıklamaya göre, şu âyette *Rahmân* isminin seçilmiş olması bir terhîb maksadı taşımaktadır: "*De ki: "Dalâlette olana Rahmân bir mühlet versin, (bundan ne çıkar!)"*".⁵³ *Rahmân*, rahmetiyle nimet vererek dalâlette olanların azabını ertelemekte ama bu kimseler, bu şekilde adım adım ilerleyerek azabın içine düşmektedirler. Nimetten sonra sıkıntı, genişlikten sonra darlığın gelmesi çok daha ağır bir durum olduğu için, Allah'ın rahmetinin gereği mühlet vermesi azabın şiddetli olacağını gösterir. *Rahmân* ismi bu anlama dikkat çekmektedir.⁵⁴

b. Şedîdü'l-ikâb

Şu âyette de, Allah'ın *Şedîdü'l-ikâb* isminin, âyetin muhtevâsına çok açık şekilde delâlet ettiği ve küfre düşmeye karşı korkuyu artırmayı hedeflediği görül-

⁴³ Âlûsî, XXII, 217. Benzer bir münâsebet için *Kerîm* isminin zikredildiği şu âyete bkz. "*Ey İnsan! Kerîm (çok cömert olan) Rabbine karşı seni aldatan nedir!*" (İnfîtâr, 82/6). Bkz. Beydâvî, II, 575; Elmalılı, VII, 5635-5636.

⁴⁴ Meryem, 19/16-17.

⁴⁵ Meryem, 19/18.

⁴⁶ Âlûsî, XVI, 76.

⁴⁷ Bursevî, V, 322; Âlûsî, XVI, 76.

⁴⁸ Meryem, 19/44.

⁴⁹ Âlûsî, XVI, 97. "*Onlar, Rahmân'ı inkâr ederler*" (Ra'd, 13/30) hakkındaki benzer bir açıklama için bkz. Âlûsî, XIII, 152.

⁵⁰ Bursevî, V, 336.

⁵¹ Meryem, 19/45.

⁵² Âlûsî, XVI, 97.

⁵³ Meryem, 19/75.

⁵⁴ Bursevî, V, 352.

mektedir.⁵⁵ “Onlar âyetlerimizi yalanladılar da Allah onları günahlarından dolayı yok etti. Allah, Şedîdü’l-ikâb (azabı şiddetli olan)’dır”.⁵⁶

c. Basîr

Şu âyette geçen *Basîr*, Allah’ın her şeyi ve bu kapsamda kulların yaptıkları her iyi ve kötü işi gördüğünü ve bu yüzden onların Allah’ın denetiminde olduklarına delâlet eden bir isimdir.⁵⁷ “Eğer İslâm’a girerlerse doğru yolu bulmuş olurlar. Yüz çevirirlerse, sana yalnız tebliğ düşer. Allah, kullarını gören (*Basîr*)’dir”.⁵⁸ Bu âyette, bu ismin geçtiği cümle (*Allah Basîr’dir*), tezyîl mâhiyetinde olup İslâm’a girenlere va’d (mükâfat vaadi) ve yüz çevirenlere vaîd (cezalandırma vaadi) içermektedir.⁵⁹

d. Kadîr

“Göklerin ve yerin hükümranlığının Allah’ın olduğunu bilmiyor musun? Dilediğine azab eder, dilediğini bağışlar. Allah her şeye gücü yeten (*Kadîr*)’dir”.⁶⁰ Bu âyetin Allah’ın kudretine delâlet eden Kadîr ismiyle bitmesi, şiddetli bir terhîb mânâsı içermektedir. Çünkü tehdit eden, tehdidini infaz etmeye de gücü olandır.⁶¹

4. AYNI SIFAT GRUBUNDAKİ YAKIN ANLAMLI EL-ESMÂÜ’L-HÜSNÂNIN BİR ARADA ZİKREDİLİŞLERİNDEKİ TENÂSÜB

El-esmâü’l-hüsnâda bazen aynı kökten, bazen farklı köklerden türeyen ve anlam yakınlığı olan isimler bulunmaktadır. Birçok İslâm bilginince bu isimlerin eşanlamlı değil de yakın anlamlı olarak kabul edilmesine, aralarında bulunan ince ayırımlar sebep olarak gösterilmiştir.⁶² Bu tür isimler eşanlamlı olmadıkları için, âyetlerde bir arada zikredilmeleri durumunda lüzumsuz bir tekrar söz konusu olmamaktadır. Bu durum, az sonra vereceğimiz örneklerde de görüleceği gibi, Kur’ân’daki tenâsüb açısından da önem taşımaktadır.

4.1. Yakın Anlamlı ve Aynı Kökten Türeyen El-Esmâü’l-Hüsnânın Birlikte Zikredilmelerindeki Tenâsüb

Bu nitelikte olup da birlikte zikredilmiş olan isimler, sadece *Rahmân* ve *Rahim* isimleridir. *Rahmân* ve *Rahim*, aynı kökten (*r-h-m*) türediği halde aralarındaki ince ayırımlar sebebiyle eşanlamlı değil de yakın anlamlı olarak değerlendirilen ve Allah’ın rahmetine delâlet eden isimlerdir. Nitekim Taberî (ö. 310/923), bu iki isim arasında fark olmadığını söyleyenleri cahillikle suçlar.⁶³ Yapılan tefsirlere

⁵⁵ Beydâvî, I, 150.

⁵⁶ Âlu İmrân, 3/11.

⁵⁷ Gazzâlî, s. 41.

⁵⁸ Âlu İmrân, 3/20.

⁵⁹ Âlûsî, III, 109.

⁶⁰ Mâide, 5/40.

⁶¹ Zerkeşî, IV, 64.

⁶² Bu görüş ve örnekler için bkz. Taberî, I, 84-88; Gazzâlî, s. 13-14; Yıldırım, 65-67. Bu görüşü destekleyen örnekler için bkz. Zemahşerî, I, 46; Râzî, XXIX, 83; İbn Kesir, Ebu’l-Fidâ İsmâil el-Kureşî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm* (I-IV), Kahire, 1408/1988, I, 20; Âlûsî, I, 59.

⁶³ Taberî, I, 88.

göre, bu iki isim arasında Allah'ın rahmetine delâlet konusunda bazı farklar bulunmakta, sonuç olarak *Rahmân* ismi, *Rahîm* ismine göre daha kapsamlı bir rahmete delâlet etmektedir.⁶⁴

Başta "besmele"de olmak üzere, bazı âyetlerde, önce *Rahmân* isminin, sonra da *Rahîm* isminin getirildiği görülmektedir. Zemahşerî (ö.538/1143), bu iki ismin bu şekilde sıralanışında bir münâsebet bulunduğunu şu şekilde açıklamaktadır: "Allah, *Rahmân* ismiyle, nimetlerin büyüklüklerine ve asıllarına dikkat çekmiştir. Ardından da, nimetlerin latîf ve rakîk olanlarını beyan için, bir tetimme (tamamlama) olarak *Rahîm* ismini getirmiştir".⁶⁵ Bu açıklama, yakın anlamlı bu iki ismin art arda zikredilişinin lüzumsuz bir tekrar niteliği taşımadığına da bir örnektir.

Besmelede zikredilen *Rahmân* ve *Rahîm* isimlerinin, Fâtiha'da tekrar edilmesindeki münâsebet şöyle açıklanmıştır: Allah'ın, rahmetine diğer fiillerinden daha çok önem verdiği, O'nun rahmetine çok fazla ihtiyaç duyulduğuna ve yaratıkları ne kadar çok olursa olsun, yine de O'nun bol bol onlara rahmet ettiğine dikkat çekmek için bu iki isim iki yerde tekrar edilmiştir.⁶⁶

"*Hamd, âlemlerin Rabbi'nedir, O Rahmândır, Rahîmdir*"⁶⁷ âyetlerini içeren pasajla ilgili şu açıklamalar yapılmıştır: Burada, *Rab* isminden sonra, Allah'ın rahmetine delâlet eden *Rahmân* ve *Rahîm* isimleri getirilerek şümüllü rubûbiyyetin en bâriz alâmeti teyid edilmiş,⁶⁸ O'nun rubûbiyyetinin, kahr ve ceberrûtтан ibaret olmadığı, aynı zamanda rahmet rubûbiyeti olduğuna dikkat çekilmiş ve böylece kullar ferahlandırılmıştır.⁶⁹ Bu açıklamalara göre, *Rahmân* ve *Rahîm* isimleri, istidrâk mâhiyetinde getirilerek, rubûbiyyetin hatalı anlaşılması ihtimâli ortadan kaldırılmış bulunmaktadır.⁷⁰

Sözü geçen bu iki ismin birlikte zikredildiği bir diğer âyet, kâfirler hakkında tehdit içeren âyetlerden sonra⁷¹ gelen şu âyettir: "*Tanrınız tek bir tanrıdır. O'ndan başka Rahmân ve Rahîm olan tanrı yoktur*".⁷² Bu âyette, Allah'ın tek olmasının bildirilmesinden sonra *Rahmân* ve *Rahîm* isimlerinin getirilmesindeki tenâsübü Râzî şu şekilde açıklar: "Allah'ın ulûhiyette tek olması, O'nun yücelik ve hâkimiyetini ifade eder. Bu ifadenin peşine, rahmetinin çok kapsamlı olmasını belirten bu iki

⁶⁴ Meselâ bkz. Taberî, I, 84-87; Zemahşerî, I, 46; Râzî, XXIX, 83; İbn Kesîr, I, 20; Âlûsî, I, 59.

⁶⁵ Zemahşerî, I, 46. *El-Esmâü'l-hüsna'nın* bir arada zikredilişlerinin anlamsal münâsebeti için verilen örnekler için ayrıca bkz. Zerkeşî, III, 249; IV, 63-65.

⁶⁶ Hâzin, Alâüddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm, *Lübâbü't-Te'vil fî Maâni't-Tenzîl* (I-IV), Beyrut, tsz., I, 16.

⁶⁷ Fâtiha, 1/1-2

⁶⁸ Reşid Rızâ, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm* (I-XII), Kahire, 1373/1954, I, 51.

⁶⁹ Ebû Hayyân I, 19. "*Şüphesiz Rabbin bundan (tevbe etiket) sonra Gafür ve Rahîm'dir*". Nahl, 16/119'de, *Rab* isminden sonra, Allah'ın affına ve rahmetine delâlet eden bu iki ismin gelmesi hakkında da, benzer bir yorum yapılmıştır. (Bkz. Ebu's-Suûd, V, 147-148)

⁷⁰ İstidrâkle ilgili bir diğer örnek için bkz. Yıldırım; s. 72-73.

⁷¹ Bakara, 2/161-162

⁷² Bakara, 2/163.

ismi getirmiştir. Bu da, Allah'ın ulûhiyetinin ve tek oluşunun uyandırdığı ürper-tiyi kalplerden silmek, rahmetinin gazabını geçtiğini ve yaratıkları, sadece rahmet ve ihsan etmek için yarattığını bildirmek içindir".⁷³

Abduh (ö.1323/1905) ve Reşid Rıza (ö. 1354/1935) da bu âyetle bu iki isim arasında şu farklı münâsebeti kurmaktadırlar: Şirkin gayesi, putlarından bir takım faydalar elde etmek, onlardan gelecek zararlardan korunmak içindir. Bu yüzden müşrikler; duâları, adakları ve kurbanları aracılığıyla başka tanrıları Allah'a ortak koştular. Bu durum, O'nun rahmetiyle yetinmemelerinin bir sonucuydu. Hâlbuki onların umdukları tüm faydalar, sadece Allah'ın elindedir. İnsanları korktukları zararlardan sadece O korur. Onların sahip oldukları nimetler, O'nun geniş rahmetinin sonucudur. Dolayısıyla bu âyetin sonunda *Allah'ın, Rahmân ve Rahîm* isimleriyle anılması tevhidle münâsebet içermektedir.⁷⁴

4.2. Yakın Anlamlı ve Farklı Köklerden Türeyen El-Esmâü'l-Hüsânın Birlikte Zikredilmesindeki Tenâsüb

a. Afüv ve Gafûr

Afüv ve *Gafûr* isimlerinin bazı âyetlerde birlikte zikredilmekte oldukları görülmektedir. İlk bakışta bu iki isminin, Allah'ın günâhları bağışlamasına delâlet eden,⁷⁵ fakat ayrı köklerden türeyen eşanlamlı isimler oldukları kanaati uyanmaktadır. Ancak, yapılan açıklamalar, bu isimlerin eşanlamlı olmayıp hem yakın anlamlı, hem de farklı anlamlı olduklarını ortaya koymaktadır.

Bu iki ismin kökleriyle ilgili yapılan açıklamalara göre, bunların yakın anlamlı olmaları durumunda, aralarında bir nüans bulunmaktadır. Buna göre *Afüv* ismi Allah'ın, bir suçluyu cezalandırmamakla birlikte, onu kınamayı sürdürmesi,⁷⁶ *Gafûr* ise Allah'ın bir suçlu, cezalandırmadığı gibi, onu örtüp kapatmasına delâlet etmektedir. Bu bakımdan *Gafûr*, *Afüv*'den daha mübalagalı bir anlama sahiptir.⁷⁷

Afüv ismi Allah'ın, "kullarının hatalarını bağışlayan" olması anlamı⁷⁸ dışında, "kulların mükellefiyetlerini kolaylaştıran" olması anlamı da taşımaktadır.⁷⁹ Bu anlama göre, *Gafûr'dan* farklı bir anlama sahip bulunmaktadır.

Bir görüşe göre şu âyette Allah'ın *Afüv* ismi, mükellefiyetleri kolaylaştırması, *Gafûr* ismi, sarhoşken (içki haram kılınmadan önce) namaz kılanları ve bu

⁷³ Râzî, IV, 177. Bu açıklamaya göre, sözü geçen iki isim istidrâk mâhiyetindedir.

⁷⁴ Bkz. Reşid Rızâ, II, 55-57.

⁷⁵ Bkz. Gazzâlî, s.14; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *Kitâbü'l-Esmâ ve's-Sıfât*, Lübnan, tsz., s. 55; Ensârî, Muhammed b. Abdillâh, *Dekâikü'l-İşârât ilâ Meâilî'l-Esmâ ve's-Sıfât*, Beyrut, 1408/1988, s. 121.

⁷⁶ İsfahânî, Râgıb, *Mu'cemü Müfredâti Elfâzi'l-Kur'ân*, tahkik: Nedim Maraşlı, Beyrut, tsz., s. 290 (s-f-h maddesi).

⁷⁷ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîrû't-Tahrîr ve't-Tenvîr* (I-XXX), Tunus, tsz., XVIII, 285.

⁷⁸ Beyhakî, s. 55; Ensârî, s. 121.

⁷⁹ Beyhakî, s. 139; Ensârî, s. 181; İbn Kesîr, I, 479; Yıldırım, s. 261.

esnada bunların kıraatlarındaki hataları bağışlamasına delâlet etmektedir.⁸⁰ “Ey İnananlar! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar, cünübken –yolcu olan müstesna- gusledene kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta ve yolculukta iseniz yahut tuvaletten gelmiş ve cinsi münâsebette bulunmuşsanız ve bu durumlarda su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa teyemmüm edin, yüzlerinize ve ellerinize meshedin. Allah, Afîv ve Gafûr’dur”.⁸¹ Bu âyette bu isimlere, sözü geçen anlamı veren Râzî, bunların birlikte zikredilmesindeki münâsebeti şöyle açıklar: “Kulları, (içki içmek gibi) hatadan dolayı affeden (Gafûr) Allah’ın, âciz kimselere (zaruretten dolayı teyemmüme) ruhsat vermesi (Afîv) daha evladır”.⁸²

b. Rahîm ve Raûf

Cemâl sıfatları arasında yer almakta olan ve Allah’ın rahmetine delâlet eden *Rahîm* ve *Raûf* isimleri, sözlükte “acıyan” anlamına gelen, fakat farklı köklerden türeyen kelimelerdir.⁸³ Ancak müfessirler, bunlar arasında da ince bir ayrımın var olduğunu belirtmektedirler. Çünkü *Rahîm* isminin türediği *rahime-yerhamu-rahmet* fiili, nimet verme anlamı yanında, zarar ve sıkıntıyı giderme anlamı taşıırken, *Raûf* isminin türediği *raufe-yerafu-re’fet* fiili sadece zarar ve sıkıntılardan önlemek anlamı ifade eder. Buna göre, *re’fet*, rahmete göre daha husûsî bir anlam taşır. Dolayısıyla *Rahîm* ismi, *Raûf* ismine göre daha kapsamlıdır.⁸⁴

Meselâ kiblenin, Kudüs’ten Kâbe’ye tahvili ilgili âyetin sonunda Allah’ın bu iki isminin birlikte zikredildiği görülmektedir: “Doğrusu Allah insanlara *Raûf* ve *Rahîm’dir*”⁸⁵ Râzî’ye göre burada, *Raûf*’un önce zikredilmesiyle Allah’ın, kullardan zorlukları hafiflettiği bildirilmiş, sonra da, O’nun rahmetinin, zorlukları hafifletmesi yanında nimet vermesini de kapsadığını bildirmek için *Rahîm* ismi getirilmiştir.⁸⁶

c. Gafûr ve Rahîm

Müfessirler bu iki ismin, “Allah Gafûr ve Rahîm’dir”⁸⁷ şeklinde sıralanışında da anlamsal bir münasebet olduğuna dikkat çekmektedirler. Zerkeşî (ö. 794/1392) bu sıralama hakkında şunları söylemektedir: “Çünkü mağfiret, selamet; rahmet ise zahmetsiz kazançtır. Kazançtan önce selamet, arzu edilen (matlub) bir durumdur”.⁸⁸ Bu bakımdan, mağfirete delâlet eden Gafûr ismi, Allah’ın rahmetiyle kullarına kazançlar vermesine delâlet eden *Rahîm* isminden önce gelmiştir.

⁸⁰ Âlûsî, V, 44.

⁸¹ Nisâ, 4/43.

⁸² Râzî, X, 114.

⁸³ İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed, *Lisânü'l-Arab* (I-XV), Beyrut, tsz., IX, 112

⁸⁴ Râzî, IV, 108; Nisâburî, XI, 33; Âlûsî, II, 7; Reşid Rıza, II, 12. Âlu İmrân, 3/30’daki *Raûf* ismiyle ilgili yapılan benzer açıklama için bkz. Merâgî, Ahmed Mustafa, *Tefsîrü'l-Merâgî* (I-X), Beyrut, 1394/1974, III, 139.

⁸⁵ Bakara, 2/143.

⁸⁶ Râzî, V, 108.

⁸⁷ Meselâ bkz. Bakara, 2/173.

⁸⁸ Zerkeşî, III, 249.

"Allah'ın vereceği nimetleri saymaya kalksanız mümkün değil sayamazsınız. Doğrusu Allah, Gafûr ve Rahîm'dir"⁸⁹ âyetinde Allah'ın isimlerinin sıralanışı ile ilgili olarak, Âlûsî'nin şu açıklamayı yaptığı görülür: Çirkin olan şeyin izalesi, güzellikle donatmadan önce olmalıdır. Bu yüzden, çirkin olan günahları temizlemek anlamında mağfirete delâlet eden *Gafûr* ismi önce, nimetlerle donatma anlamına gelen rahmete delâlet eden *Rahîm* ismi ise sonra gelmiştir.⁹⁰

Namuslu kadınlara zina iftirasında bulunanlar hakkında cezâat ve dînî hükümler ihtiva eden âyetten⁹¹ sonra şu âyet gelmektedir: "*Ancak, bundan (iftira) sonra tevbe edip düzelenler bunun dışındadır. Şüphesiz Allah Gafûr ve Rahîm'dir*".⁹² Râzî'ye göre, Allah'ın tevbe kabul edip bağışlaması (*Gafûr*), O'nun rahmetinin (*Rahîm*) bir sonucudur. *Rahîm* isminin zikredilmesi Allah'a, tevbe kabul edip bağışlamasının, vâcib (üzerine düşen bir zorunluluk) olmamasına delâlet etmektedir. Çünkü tevbe kabul edip bağışlamak, Allah'a vâcib olsaydı, bu ulûhiyete uygun düşmezdi.⁹³

Zerkeşi; *Gafûr*'un, *Rahîm*'den önce gelmesinin bir kural olmadığını, bazı âyetlerde bazı sebepler dolayısıyla *Rahîm* isminin *Gafûr* isminden önce geldiğini belirtmektedir. Ona göre meselâ, *Rahîm*'in önce *Gafûr*'un sonra getirilmiş olması; rahmetin bütün mahlûkatı kuşattığına, mağfiretin ise yaratıkların bazıları (insan ve cinler) ile ilgili olduğuna işaret için olabilir.⁹⁴

d. Latîf, Alîm ve Hakîm

Allah'ın *Alîm*, *Latîf*, *Hakîm*, *Habîr*, *Vasî*' gibi isimleri, kelâmî açıdan ilim sıfatına âit isimler olmakla birlikte, bu çalışmamızda esas aldığımız tasnife göre cemâl sıfatları arasında yer almaktadır.

Alîm, Allah'ın bilgisinin her şeyi kuşattığını, her şeyi künhüyle bildiğini, ilminin kendinden olup ezeli olduğunu bildiren bir isimdir.⁹⁵ *Hakîm* Allah'ın her şeyi bildiğini, dilediği şeyi hikmet, maslahat (yarar) ve adâlete uygun olarak kimse'nin itiraz edemeyeceği şekilde yarattığını, kâinatı yönetmesinde noksan ve kusur olmadığını bildiren bir isimdir.⁹⁶ Bu açıklamadan bu ismin, Allah'ın bilmesi yanında, yaratmasına ve yönetmesine de delâlet eden bir yönünün olduğu anlaşılmaktadır. *Latîf* ise Allah'ın, zat ve sıfatlarının, akıllarla ve duyularla idrak edilemediğine,⁹⁷ işlerin gizliliklerini bildiğine,⁹⁸ kullara hayır ve kolaylık dilediğine,

⁸⁹ Nahl, 16/18.

⁹⁰ Âlûsî, XIV, 23.

⁹¹ Nûr, 24/4.

⁹² Nûr, 24/5.

⁹³ Râzî, XXIII, 163.

⁹⁴ Zerkeşi, III, 249. Bkz. Sebe', 34/2.

⁹⁵ Gazzâlî, s. 39; Râzî, II, 210.

⁹⁶ Meselâ bkz. Taberî, II, 511, 617; III, 84; V, 511, VI, 271; Râzî, II, 210; IV, 68; Beydâvî, I, 87, 114, 119, 122; Âlûsî, I, 387; V, 60; Elmalılı, II, 736.

⁹⁷ Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn, Muhammed b. Yakûb, *Basâirü Zevî't-Temyîz Fî Leiâifi Kitâbi'l-Azîz* (I-IV), Beyrut, tsz., IV, 430; İbn Âşûr, VII, 417.

onlara salâh ve iyilik sebeplerini bolca verdiğine ve nimetlerini kullara rıfk ile ulaştırdığına⁹⁹ delâlet etmektedir. Gazzâlî (ö. 505/1111) bu üç anlamdan, Allah'ın ilmi ve ihsanına delâlet eden iki anlamı birleştirerek şu tanımını yapar: “*Latîf*, maslahat ve menfaatlerin gizli yönlerini ve herkesin anlayamayacağı inceliklerini bilen ve bunları rıfk ile hak edenlere ulaştıran demektir”.¹⁰⁰ Bu isimlerin geçtiği âyetlerin, bu manaların her biriyle münâsebeti vardır. Ancak, bu âyetlerin muhtevâsı bu anlamların birine ağırlık kazandırmaktadır. Bu konuyla ilgili bazı örnekler şunlardır:

Hız. Yusuf'un, çektiği sıkıntılardan kurtulup büyük nimetlere kavuşması ile ilgili şükürünü haber veren şu âyette *Latîf*, *Alîm* ve *Hakîm* isimlerinin birlikte zikredildiği görülür: “*Doğrusu Rabbim, dilediğine Latîf'tir. O şüphesiz Alîm ve Hakîm'dir*”¹⁰¹ Bu âyetin en son cümlesinde geçen *Alîm*, Allah'ın maslahatları her yönüyle bilmesi, *Hakîm*, her şeyi hikmet gereği vaktinde ve yerinde yaptığını bildirmektedir.¹⁰² Buradaki *Alîm* ve *Hakîm* isimleri, *Latîf* isminin anlamının; Allah'ın, maslahat ve menfaatlerin herkesin anlayamayacağı inceliklerini bilip bunları rıfk ile hak edenlere ulaştıran anlamında olduğuna açıklık kazandırmaktadır.

e. Alîm ve Hakîm

Alîm ve Hakîm isimlerinin birlikte geçtiği âyetlerden biri şudur: “*Melekler, 'Ya Rab! Sen, noksan sıfatlardan münezzehsin. Senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz Sen, Alîm ve Hakîm'sin' dediler*”.¹⁰³ Bu âyetteki, “*Şüphesiz, Sen Alîm ve Hakîm'sin*” cümlesi, tezyîl yahut bir ta'lil cümlesidir. Alîm ismi, “*Senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur*” cümlesini tekit eder.¹⁰⁴ Bu âyette bu iki ismin, birbirinin tekrarı olmaması açısından, Hakîm isminin, “*Allah'ın, kimsenin itiraz edemeyeceği bir şekilde noksansız yaratan*” anlamında alınması uygun görülmektedir.¹⁰⁵ Bu açıklamaya göre Hakîm ismi, insanın yeryüzünde halife olarak yaratılışını haber veren âyetle de¹⁰⁶ ilişkilendirilebilir. Bu durumda, Allah'ın insanı yeryüzünde halife olarak yaratışında bir abes ve itiraz edilebilecek bir husus olmadığı tekit edilmiş olur. Bir şeyi en doğru ve güzel şekilde yapmak anlamındaki hikmetin, ilimden kaynaklanması dolayısıyla Kur'ân'da, Hakîm (hikmet sahibi)'in Alim (ilim sahibi)'den sonra zikredildiği belirtilmektedir.¹⁰⁷

f. Latîf ve Habîr

→

⁹⁸ İsfahânî, s. 470.

⁹⁹ Beyhakî, s. 62; Gazzâlî, s. 47; Yıldırım, s. 229.

¹⁰⁰ Gazzâlî, s. 317

¹⁰¹ Yûsuf, 12/100.

¹⁰² Beydâvî, I, 496.

¹⁰³ Bakara, 2/32.

¹⁰⁴ Ebussûd, I, 85; Âlûsî, I, 32.

¹⁰⁵ Râzî, II, 210; Ebu's-Suûd, I, 85; Âlûsî, I, 32.

¹⁰⁶ Bakara, 2/30.

¹⁰⁷ Zerkeşî, III, 247.

Şu âyette *Latîf* isminin, Allah'ın zat ve sıfatlarının akıllar ve duyularla idrak edilemeyen anlamında zatî sıfatına delâlet eden bir isim olduğu ve bu ismin *Habîr* ismiyle birlikte zikredildiği görülür: "Gözler O'nu göremez; O ise, bütün gözleri görür. O, *Latîf ve Habîr'dir*".¹⁰⁸ Beydâvî (ö. 685/1288), bu âyette bir leff ü neşr sanatı olduğunu söylemektedir. Buna göre, *Latîf*, "Gözler O'nu göremez" cümlesinin; *Habîr*, "O ise, bütün gözleri görür" cümlesinin leffi (hulâsası)'dir.¹⁰⁹ *Latîf* isminin, Allah'ın bilmesi anlamında alınmayıp sözü geçen anlamda alınması, bu iki ismin birbirlerinin tekrarı olmaması konusunda önemlidir.

g. *Vâsi'* ve *Alîm*

Kur'ân'da *Vâsi'* ve *Alîm* isimlerinin de yedi kez birlikte zikredildiği görülmektedir.¹¹⁰ *Vâsi'* ismi, Allah'ın ilminin her şeyi kapsadığını, O'nun ihsan ve ikramının kapsamlı ve sonsuz olduğunu, kullarına mükellefiyetleri kolaylaştırdığını¹¹¹ belirtmektedir. Bu durum, *Vâsi'* isminin, hem *Alîm* ismiyle farklı ve hem de yakın anlamlı isim olarak değerlendirmesini mümkün kılmaktadır. Kible ile ilgili âyette şöyle buyrulmaktadır: "Doğu da batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz orada Allah'a dönülecek bir yön vardır. Doğrusu Allah *Vâsi'* ve *Alîm'dir*".¹¹² Râzî, bu âyette *Vâsi'* isminin, *Alîm* isminin bir tekrar olmaması için "Allah'ın rahmet ve nimetlerinin her şeyi kapsadığı" anlamında alınmasının daha uygun olacağını belirtmektedir. Râzî'ye göre bu âyetteki *Alîm* ismi; namaz kılanın, Allah'ın her şeyi gördüğünü bilip bir gevşeklik göstermemesi konusunda uyarı niteliği taşımaktadır.¹¹³

Bu âyetin, geceleyin kibleyi belirlemeden farklı yönlere doğru namaz kılan, fakat sabah olunca hata yaptıklarını anlayan bir topluluk hakkında indiği rivayet edilmiştir. Bu âyet, ihtihadda yapılan hatanın mâzur sayıldığına bir delildir.¹¹⁴ Elmalılı'ya göre, Allah *Vâsi'* ve *Alîm* olduğu için, kibleyi emretmesi bilgisizlikten değil, kullarını korumak ve tevhid sırrı ile onları terbiye (birlik ruhu kazandırması) hikmetiyle ilgilidir. Bu ayetin bağlamıyla ilgili olarak *Vâsi'* ismi, Allah'ın rahmet ve kudretinin her şeyi kuşattığına, zorluğu sevmediğine, *Alîm* ismi, nerede olursa olsun kendisine yapılan ibadetten haberdâr olduğuna delâlet etmektedir. Yine Allah *Vâsi'* ve *Alîm* olduğu için, daha önce emrettiği kibleyi neshederek ona denk ve hatta ondan daha hayırlı bir kibleyi emredebilir. Bu âyet, namaz kılmak için büyük bir genişlik olduğunu bildirmekte,¹¹⁵ *Vâsi'* ismi de bu anlama işaret etmektedir. Elmalılı ayrıca, bu iki ismi, daha önce geçen Cennetin sadece kendile-

¹⁰⁸ En'âm, 6/102.

¹⁰⁹ Beydâvî, I, 315.

¹¹⁰ Bakara, 2/115, 247, 261, 268; Âlu İmrân, 3/73; Mâide, 5/54; Nûr, 24/32.

¹¹¹ Gazzâlî, 56-57; İsfahanî, s. 560; Zemahşerî, I, 307; Beydâvî, I, 83; Elmalılı, I, 477; Ulutürk, s. 148.

¹¹² Bakara, 2/115.

¹¹³ Râzî, IV, 22.

¹¹⁴ Zemahşerî, I, 307; Beydâvî, I, 83.

¹¹⁵ Elmalılı, I, 477.

rine hâs olduğunu iddia eden Yahûdî ve Hıristiyanlardan bahseden âyetle de¹¹⁶ ilişkilendirmektedir. Buna göre onlar, Allah Teâlâ, *Vâsi'* (rahmeti her şeyi kuşatmış) ve *Alîm* (cennete kimin müstahak olduğunu çok iyi bilen) iken Cenneti kendi tekellerine almaya kalkmışlardır.¹¹⁷

h. Alî ve Kebîr

Kur'an'da Allah'ın celâl sıfatına âit yakın anlamlı *Alî* ve *Kebîr* isimlerinin birlikte zikredildiği görülmektedir.¹¹⁸ Bu isimlerden *Alî*, sözlükte “yüce” anlamına gelip Allah'ın tüm sıfatlarıyla yüce bir varlık olup noksan sıfatlardan,¹¹⁹ ortağı ve benzeri olmaktan,¹²⁰ kullarını hak olmayan bir şeyle sorumlu tutmaktan münezeh¹²¹ olduğunu bildiren bir isimdir. *Kebîr* ismi ise, sözlükte “büyük” anlamına gelip Allah'ın zatının mükemmel oluşunu,¹²² kudretinin noksansız olup varlıklar üzerinde irâdesini gerçekleştirdiğine¹²³ delâlet etmektedir. Bu iki isim, şu âyetin sonunda bir ta'lîl cümlesi içinde zikredilmiştir: “*Serkeşlik etmelerinden korktuğunuz kadınlara öğüt verin, yataklarında onları yalnız bırakın ve (bu da olmazsa) dövün. Çünkü Allah Alî ve Kebîr'dir*”.¹²⁴ Bu âyetin, Allah'ın yüceliğine delâlet eden bu iki isimle bitirilmesinde başlıca şu münâsebetlerin olduğu belirtilmektedir:

i. Kadınlara haksızlık etmekten sakının ve Allah'ın size verdiği gücü kötüye kullanmayın. Bilin ki; Allah'ın gücü, sizin kadınlara olan gücünüzden daha fazladır.

ii. Allah yüceliği ile birlikte, sizin günahlarınızı bağışlamakta, sizi cezalandırmaya gücü yettiği halde sizi cezalandırmamaktadır. O halde, siz de eşlerinizin hatalarını bağışlamayı yeğleyin.¹²⁵

1. Hay ve Kayyûm.

Bir tasnife göre cemâl, bir tasnife göre zatî sıfatlar arasında yer alan *Hay* ve *Kayyûm* isimlerinin bir arada zikredildiği görülür.¹²⁶ *Hay*, Allah'ın sonunun olmaması; *Kayyûm*, Allah'ın zatıyla kâim, varlıkların devamını sağlayan, sürekli mahlûkatı yönetip koruyan, onların rızıklarını veren anlamlarına gelmektedir.¹²⁷ *Kayyûm*, ismi bunlardan başka Allah'ın sonunun olmaması anlamına da geldiği için *Hay* ismine anlamca yakınlık taşır. Ancak Taberî *Kayyûm* isminin, “Allah'ın sürekli mahlûkatı yönetip koruyan, yöneten ve onların rızıklarını veren olması”

¹¹⁶ Bakara, 2/111.

¹¹⁷ Elmalılı, I, 477-478.

¹¹⁸ Nisâ, 4/34; Hac, 22/26; Lokmân, 31/30; Sebe', 34/32; Gâfir, 40/12.

¹¹⁹ Gazzâlî, s. 50-52.

¹²⁰ Beydâvî, I, 134.

¹²¹ Râzî, X, 91.

¹²² Gazzâlî, s. 52.

¹²³ Râzî, X, 91.

¹²⁴ Nisâ, 4/34.

¹²⁵ Taberî, V, 99; Râzî, X, 91; Beydâvî, I, 214; Âlûsî, V, 60; Elmalılı, I, 11352.

¹²⁶ Bakara, 2/254; Âlu İmrân, 3/2; Tâhâ, 20/111.

¹²⁷ Taberî, III, 8-9, 224; Gazzâlî, s. 63; Beydâvî, I, 134; Ebu's-Suûd, I, 246-247; Âlûsî, III, 7-9.

anlamını tercih eder.¹²⁸ Bu durum, bu iki ismin birbirinin tekrarı olmaması açısından dikkat çekicidir.

Bu isimlerin birlikte zikredilmiş olmalarında, Allah hakkında daha fazla övgü ifade etmek¹²⁹ dışında başka münâsebetler de aranabilir. Bu iki ismin geçtiği bir âyet şudur: *"Allah Kendisinden başka ilah olmayan (ilah)'tır, Hayy'dır, Kayyûm'dur. Kendisini ne uyuklama, ne de uyku tutar. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur"*.¹³⁰ Bu isimlerin, âyetin muhtevâsıyla şöyle bir münâsebet taşıdıkları bildirilmektedir: Bu âyetteki, *"Kendisini ne uyuklama, ne de uyku tutar"* cümlesi, *Hay* ve *Kayyûm* isimlerini te'kid etmektedir. Çünkü uyuklayan ve uyuyan bir varlığın hayatına noksanlık ilişir, başkalarını da yönetip koruyamaz. *"Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur"* cümlesi ise, Allah'ın *Kayyûm* (varlıkların devamını sağlayan, sürekli mahlukatı yönetip koruyan) oluşunun açıklamasıdır.¹³¹

Âlu İmrân sûresinin başındaki *elif-lâm mîm* âyetini, şu âyet izlemektedir: *"Allah, Kendisinden başka tanrı olmayan Hay ve Kayyumdur"*.¹³² Elmalılı'nın bu ikinci âyeti, ilk âyetle ilişkilendirdiği görülmektedir. Ona göre, muhkem olan *"Allah, Kendisinden başka tanrı olmayan Hay ve Kayyûm'dur"* âyeti, müteşabih bir âyet olan *elif-lâm mîm* âyetinin te'vilidir.¹³³

5. FARKLI SIFATLARA ÂİT VE FARKLI ANLAMLI EL-ESMÂÜ'L-HÜSNÂNIN BİRLİKTE ZİKREDİLMESİNDEKİ TENÂSÜB

a. Ganî ve Zür'-rahme

Birçok âyette, cemâl ve celâl sıfatlarına âit isimlerin birlikte zikredildikleri görülür. Meselâ şu âyette, celâl sıfatına âit *Ganî*, cemâl sıfatına âit *Zür'-rahme* isimleri birlikte zikredilmiştir: *"Rabbin Ganî ve Zür'-rahme'dir. Dilerse, sizi yok eder, peşinizden yerinize dilediğini getirir. Nitekim sizi de başka bir milletin soyundan getirmiştir"*.¹³⁴ *Ganî* Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığını, ama her şeyin O'na muhtaç olduğunu,¹³⁵ *Zür'-Rahme* ise, Allah'ın rahmet sahibi olduğunu bildiren isimleridir. Bu âyetten iki önceki âyetin konusu, cinlere ve insanlara peygamber gönderilmesi¹³⁶ olup bu (En'âm, 6/133) ve bundan sonraki âyetlerin konusu¹³⁷ Allah'ın gönderdiği peygamberlere muhalefet edenlere yönelik azaptır. En'âm sûresinin

¹²⁸ Taberî, III, 8-9, 224-225.

¹²⁹ Râzî, Tâhâ, XXII, 12-13.

¹³⁰ Bakara, 2/255.

¹³¹ Beydâvî, I, 134; Ebu's-Suûd, I, 246-247; Âlûsî, III, 7-9. Bu âyetin bu yorumu, müretteb leff ü neş sanatına dikkat çekmektedir. Buna göre *Hay* ismini, *"Kendisini ne uyuklama, ne de uyku tutar"* cümlesi; *Kayyûm* ismini de, her şeyin yönetimin Allah'ın elinde olduğunu bildiren, *"Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur"* cümlesi açıklamaktadır.

¹³² Âlu İmrân, 3/2.

¹³³ Elmalılı, II, 1018-1019.

¹³⁴ En'âm, 6/133.

¹³⁵ Gazzâlî, s. 70; Yıldırım, s. 206.

¹³⁶ En'âm, 6/130.

¹³⁷ En'âm, 6/134-135.

133'ncü âyetinde geçen *Zür'-rahme* ismi, Allah'ın peygamber göndermesinin, rahmetinden kaynaklandığına; *Ganî* ismi, Peygamber göndermesinin, insanların ihtiyaçları için olup Allah'ın ihtiyacından dolayı olmadığıyla ilişkilendirilmektedir.¹³⁸ Yine, *Zür'-Rahme* ismi, bu âyetin konusu olan, insanların günahları sebebiyle her seferinde helâk edilmemeleri, onların cezalarının ertelenmesi konusunda Allah'ın rahmetiyle ilişkilendirilmektedir.¹³⁹

b. Zû-mağfira ve Zû-ikâbin Elîm

Allah'ın azab ve rahmetinin bir arada anlatıldığı birçok âyette, Allah'ın rahmetinin gazabını geçtiğine¹⁴⁰ delâlet etmek üzere rahmetin önce zikredildiğine dikkat çekilmiştir. Bu durum, Allah'ın isimleri konusunda da görülür. Meselâ şu âyette Allah'ın isimlerinin sıralaması, bu anlama vurgu yapmaktadır.¹⁴¹ *“Ey Muhammed! Senin için söylenenler, senden önceki peygamberler için de söylenmişti. Doğrusu Rabbin Zû-mağfira (bağışlayan), Zû-ikâbin elîm (azabı can yakıcı olan)'dır”*.¹⁴²

c. Serîü'l-ikâb, Gafûr, Rahîm

Rahmete delâlet eden isimlerin, azaba delâlet eden isimlerden önce zikredilmesi kesin bir kural değildir. Bazen, şu âyette de görüldüğü gibi, azaba delâlet eden bir ismin önce, rahmete delâlet eden ismin sonra gelmesiyle, inkâr ve isyandan sakındırmaya vurgu yapılmış olur:¹⁴³ *“Muhakkak Rabbin cezalandırması çabuk olan (inne Rabbeke Serîü'l-ikâb)'dır ve muhakkak Gafûr ve Rahîm'dir (ve innehû le Gafûrun Rahîm)”*.¹⁴⁴

d. Şedîdü'l-ikâb, Gafûr, Rahîm

Şu âyette de bu isimlerin, son örnekte olduğu gibi sıralandığı ve bu sıralanışın, Allah'ın rahmetinin, gazabını geçmesine bir işâret olarak da değerlendirildiği görülür: *“Allah'ın Şedîdü'l-ikâb (azabı şiddetli) ve Allah'ın Gafûr, Rahîm olduğunu bilin!”*.¹⁴⁵ Abduh ve Reşid Rızâ'ya göre bu âyette, Allah'ın cezalandırması ile ilgili *Şedîdü'l-ikâb* isminden sonra af ve rahmeti ile ilgili isimlerinin (*Gafûr* ve *Rahîm*) zikredilmesi, kulların cezasının biteceğine bir işârettir. Bu yüzden Allah, nefislerine zulmeden birçok insanı bağışlamakta ve birçok günahı affetmektedir.¹⁴⁶

e. Azîz ve Rahîm

¹³⁸ Beydâvî, I, 322; Âlûsî, VIII, 30.

¹³⁹ Âlûsî, VIII, 30.

¹⁴⁰ Konuyla ilgili hadisler için bkz. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *Sahîhü'l-Buhârî* (I-VIII), İstanbul, 1413/1992: Tevhîd, 15, 22, 28, 55; Müslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-Sahîh* (I-III), İstanbul, 1992, Tevbe, 14, 16; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen* (I-II), İstanbul, 1992, Zühd, 35; İbn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned* (I-VI), İstanbul, 1992, 2/242, 258 v.d.

¹⁴¹ Zerkeşî, IV, 64.

¹⁴² Fussilet, 41/43.

¹⁴³ Zerkeşî, IV, 63-64.

¹⁴⁴ En'âm, 6/165. Ayrıca bkz. Mâide, 5/98, 167.

¹⁴⁵ Mâide, 5/98.

¹⁴⁶ Reşid Rızâ, VII, 121.

Birçok âyetin sonunda Allah'ın, biri cemâl, diğeri celâl sıfatına âit *Azîz ve Rahîm* isimlerinin birlikte zikredildikleri görülmektedir.¹⁴⁷ *Azîz* ismi Allah'ın, dilediği her şeyi yapmaya gücü yeten, cezalandırmasına kimsenin engel olamadığı, yenilmeyen, kudret sahibi ve yüce varlık olduğuna,¹⁴⁸ *Rahîm* ismi de daha önce belirttiğimiz gibi, rahmetine delâlet etmektedir. Bu iki isim, Şuarâ sûresinde inkârcı kavimlerin kıssalarının ardından, şu mükerrer ta'lil cümlesi içinde geçmektedir: "*Çünkü Rabbin, Azîz ve Rahîmdir*".¹⁴⁹ Râzî bu isimlerin bir arada zikredilmesini, Allah'ın isyankârları bir anda cezalandırmaya gücü yettiği halde, onlardan rahmetini kesmediği, onlara sayısız nimetler bahşettiği anlamı ile ilişkilendirmiştir. Bu cümle içinde *Azîz'in, Rahîm'den* önce zikredilmesiyle, Allah'ın her şeye gücü yettiğine ve bu yüzden, isyankârlara rahmetinin, O'nun acizliğinden kaynaklanmadığına vurgu yapılmaktadır. Çünkü rahmet, kudretten kaynaklandığı takdirde bir önem taşır.¹⁵⁰ Şuarâ suresindeki "*Çünkü Rabbin, Azîz ve Rahîmdir*" mükerrer cümlesindeki *Azîz ve Rahîm* isimleri, inkârcılar hakkında bir öğüt¹⁵¹ ve uyarı niteliği de taşımaktadır.

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberlik görevini ifâ etmesini konu alan âyetlerden¹⁵² sonraki âyette sözü geçen isimlerin şu şekilde zikredildiği görülmektedir: "*Azîz ve Rahim olan Allah'a güvenip dayan*".¹⁵³ Bu isimler bu âyette Hz. Peygambere bir tesellî ve cesaretlendirme maksadı ile zikredilmişlerdir. Buna göre, bu âyetteki *Azîz* ismi, Allah'ın, din düşmanlarını kahretmesine, *Rahim* ismi, dostlarına yardım edip onları yalnız koymayacağına işâret etmektedir.¹⁵⁴

f. Azîz ve Hakîm

Birçok âyetin sonunda, *Azîz ve Hakîm* isimlerinin birlikte zikredildiği görülmektedir.¹⁵⁵ Daha önce de belirtildiği *Azîz* ismi Allah'ın kudretine, *Hakîm* ismi de, her şeyi bildiğine, dilediği şeyin hikmet, maslahata uygun olarak yarattığına, kâinatı yönetmesinde noksan ve kusur olmadığına¹⁵⁶ delâlet eden isimlerdir. Bu iki ismin birlikte zikredilmesiyle, Allah'ın kudretiyle yaptıklarının hepsinin doğru ve abes olmaktan uzak oluşuna dikkat çekilmektedir.¹⁵⁷

¹⁴⁷ Meselâ bkz. Rûm, 30/5; Yâsîn, 36/5; Duhân, 44/42.

¹⁴⁸ Meselâ bkz. Taberî, II, 511, 617; III, 84; V, 511, VI, 271; Râzî, IV, 68; Beydâvî, I, 87, 114, 119, 122; Âlûsî, I, 387; Elmalılı, II, 736.

¹⁴⁹ Şuarâ, 26/9, 68, 104, 122, 140, 159, 175, 191.

¹⁵⁰ Râzî, XXIV, 120. Benzer açıklama için bkz. Râzî, XIV, 141.

¹⁵¹ Zerkeşî, III, 20.

¹⁵² Şuarâ, 26/214-216.

¹⁵³ Şuarâ, 26/217.

¹⁵⁴ Beydâvî, II, 168; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân* (I-XX), Kahire, 1387/1967, XIII, 143. Benzer maksatlar taşıyan âyetler için bkz. Rûm, 30/5.

¹⁵⁵ Meselâ bkz. Bakara, 2/129, 209, 220; Mâide, 5/95, 118; Enfâl, 8/10, 49.

¹⁵⁶ Meselâ bkz. Taberî, II, 511, 617; III, 84; V, 511, VI, 271; Râzî, IV, 68; Beydâvî, I, 87, 114, 119, 122; Âlûsî, I, 387; V, 60; Elmalılı, II, 736.

¹⁵⁷ Bakara, 2/19 hakkındaki bu açıklama için bkz. Râzî, IV, 68.

Meselâ Hz. İsa'nın göğe kaldırıldığı zaman insanlara yaptığı davete uymayanlar hakkında söylediklerini¹⁵⁸ bildiren âyette bu iki isim geçmektedir: *"Onlara azab edersen doğrusu onlar senin kullarıdır. Onları bağışlarsan, şüphesiz, Azîz ve Hakîm olan sensin"*.¹⁵⁹ Bu âyetteki, *"onları bağışlarsan"* ifadesi, ilk bakışta bu âyetin sonunun, *"Şüphesiz Gafûr ve Rahîm olan Sensin"* şeklinde bitmesi gerektiği düşüncesi uyandırmaktadır. Kurtubî (ö. 671/1273)'nin yaptığı açıklamaya göre, bu âyette şu anlam kastedilmiştir: "Eğer Sen onlara, inkârlarından dolayı azab edersen onlar senin kullarıdır. Eğer onlara hidâyet edip geçmiş günahlarından dolayı bağışlarsan sen dilediği kendisine imkânsız/mümtenî olmayan (*Azîz*), yaptığı şeyde abes bir şey işlemeyen (*Hakîm*)'sin". Eğer, bu isimlerin yerine, *Gafûr* ve *Rahîm* isimleri gelmiş olsaydı, Hz. İsa'nın, af dışı tutulan şirk konusunda mağfiret dilemiş olduğu düşüncesi oluşurdu. Bu ise imkânsızdır. Yine, *Gafûr* ve *Rahîm* isimleri, *"onları bağışlarsan"* ifadesi için uygun olsa bile, *onlara azab edersen* ifadesi için uygun düşmez. Hâlbuki *Azîz* ve *Hakîm* isimleri, her iki şart cümlesi için uygun düşmektedir.¹⁶⁰ Çünkü Allah'ın, kullarına sevap ve ceza vermeye gücü yettiği gibi (*Azîz*), günahları bağışlaması da hikmet ve maslahata uygundur (*Hakîm*).¹⁶¹

6. MÜKERRER ÂYETLERDE FARKLI EL-ESMÂÜ'L-HÜSNÂNIN ZİKREDİLMESİNDEKİ TENÂSÜB

Fetih sûresinde Allah'ın müminlere vereceği zaferi müjdeleyen âyetlerden¹⁶² sonra şu âyet gelmektedir: *"Göklerdeki ve yerdeki ordular Allah'ındır. Allah, Alîm ve Hakîm'dir"*.¹⁶³ Bu âyet, aynı sûrede, münafıklara ve müşriklere azab vâdi (vâid) içeren¹⁶⁴ âyetten sonra tekrar edilmekte, ancak bu âyette, *Alîm* yerine *Azîz* ismi yer almaktadır: *"Göklerdeki ve yerdeki ordular Allah'ındır. Allah Azîz ve Hakîm'dir"*.¹⁶⁵

Râzî'nin açıklamalarından anlaşıldığına göre, sözü geçen mükerrer âyetlerde Allah'ın farklı isimleri, bu âyetlerin siyak ve sibakları ile münâsebet içinde bulunmaktadır. Buna göre, Allah'ın hem rahmet ve hem de azap orduları vardır. Bu orduların inişi bazen rahmet, bazen azap için olur, Bu âyetlerin ilkinde (Fetih. 48/4) bu orduların, müminlere rahmet için indirildiği kastedilmiştir. Buradaki *Alîm* ismi, Allah'ın müminlerin yardımına, yerde ve göklerde sayısını sadece kendisinin bildiği ordular göndereceğine işâret etmektedir. İkinci âyet (Fetih. 48/7) ise, Allah'ın kâfirlere azap için ordularını indirdiği hakkındadır. Burada *Azîz* isminin zikredilmesinden maksat, göndereceği ordularla inkârcılara yapacağı azabının

¹⁵⁸ Râzî, bu âyetin, mahşerde Hz. İsa'nın söyleyeceği ihtimalinden bahsetse de göğe yükseldiği zaman bunu söylediğini ve bu ihtimalin bu âyetin tefsiri açısından daha uygun olduğunu belirtir. (Râzî, XII, 137)

¹⁵⁹ Mâide, 5/118.

¹⁶⁰ Kurtubî, VI, 243-244. Benzeri açıklama için bkz. Râzî, XII, 137.

¹⁶¹ Ebu's-Suûd, III, 102; Âlûsî, VII, 70.

¹⁶² Fetih, 48/1-3.

¹⁶³ Fetih, 48/4.

¹⁶⁴ Fetih, 48/6.

¹⁶⁵ Fetih, 48/7.

şiddetli olacağına bir işârettir.¹⁶⁶ Bu âyetlerde *Hakîm* isminin getirilmesi, O'nun vereceği rahmet ve azabın, her konuda olduğu gibi, tesadüfî olmayıp ilmîne ve bilgisine mutabık olduğuna, bunlarda bir abes olmadığına dikkatleri çekmektedir.

SONUÇ

İnsan her zaman, yaratılışı gereği, tüm kâinatı yaratıp yöneten bir varlığı tanıyıp ona kulluk etme ihtiyacında olmuştur. Ancak onun, zaman zaman duyular âlemi ötesindeki bu aşkın varlığı tanıyamaması, onu şirk karanlığına mahkûm etmiştir. Bu bakımdan Allah (c.c.) gönderdiği tüm dinler vasıtasıyla, kâinatı yaratıp yönetenin sadece kendisi olduğunu, bu bakımdan da ibadet edilmeye sadece kendisinin hak sahibi olduğunu bildirmiştir.

Kur'ân'da, Allah'ın isimleri ve sıfatları (*el-esmâü'l-hüsnâ*) sıklıkla zikredilerek insanların öncelikle, Allah'ı hakkıyla tanımaları sağlanmış ve bu şekilde onların şirkten korunmaları amaçlanmıştır. İnsan şirkten kurtulduktan sonra, Yaratıcı ve yaratılanlarla olan ilişkilerini de doğru bir istikamette ilerletmek zorundadır. Aksi takdirde insan, yaratılış gayesinden uzaklaşarak varlıklar içinde sahip olduğu üstün mertebeyi kaybeder. Bu bakımdan Kur'ân'da Allah'ın isimlerinin zikredilmesiyle, kimi zaman insanlar kötülöklere karşı uyarılmakta, kimi zaman müjdelenerek hayra teşvik edilmektedirler. Bu isimler, zâlimler için bir tehdit ve uyarı iken, güçsüz ve mazlumlar, musibetlere maruz kalanlara bir teselli ve onların dünya ve âhirette, Allah'ın himâyesinde olduklarına bir işârettir. Âyetlerin sonunda bu isimlerin yer aldığı müstakil cümleler, bu âyetlerin muhtevâsını pekiştirmekte ve özetlemektedir. Âyetler dikkatle okunduğunda Allah'ın isimlerinin, hem içinde buldukları âyetlerin muhtevâsıyla ve hem de kendinden önceki ve sonraki âyetlerin muhtevâsıyla da ilişki ve tenâsüb içinde bulunduğu gözlemlenmektedir.

Allah'ın isimleri, kısaca değindiğimiz bu amaçlar doğrultusunda âyetlerin ve sûrelerin muhtevâsıyla, bazen açık, bazen kapalı bir şekilde münâsebet halindedir. Ayrıca bu isimlerin birbirleriyle de bir münâsebet içinde oldukları görülür. Sonuç olarak, Kur'ân'da Allah'ın isimleri, rastgele veya fonetik amaçlarla serpiştirilmiş birtakım kelimeler olmayıp sûreler ve âyetlerle anlamsal bir bütünlük içindeki lafızlardır. Söz konusu âyetler bu bütünlük içinde okunup anlaşılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd, *Rûhu'l-Maanî fî Tefsîri'il-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî* (I-XXX), Beyrut, tsz.
 Beydâvî, Kâdî Nâsîrû'd-Dîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* (I-II), İstanbul, tsz.
 Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *Kitâbü'l-Esmâ ve's-Sıfât*, Lübnan, tsz.
 Bilgiz, Musa, *Âyetler ve Sûreler Arası Münâsebet Saîd Havva Örneği*, Ankara, 2006.

¹⁶⁶ Râzî, XXVIII, 85-86.

- Buhârî, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-Sahîh* (I-VIII), İstanbul. 1992.
- Bursevî, İsmâil Hakki, *Rûhu'l-Beyân* (I-X), İstanbul, 1398.
- Cilî, Abdülkerîm b. İbrâhîm, *el-İnsânü'l-Kâmil fî Ma'rifeti'l-Evâhir ve'l-Evâil*, Mısır, 1316.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhît* (I-VIII), Beyrut, 1403/1983.
- Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm* (I-IX), Beyrut, 1411/1990.
- Ebû'l-Bakâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Kefevî, *el-Külliyât Mu'cemun fî'l-Mustalahât ve'l-Fürûki'l-Lugaviyye*, Beyrut, 1413/1993.
- Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (I-IX), İstanbul, I-X, tsz.
- Ensârî, Muhammed b. Abdillâh, *Dekâikü'l-İşârât ilâ Meâilî'l-Esmâ ve'l-Sıfât*, Beyrut, 1408/1988.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn, Muhammed b. Yakûb, *Basâirü Zevî't-Temyîz Fî Letâifi Kitâbi'l-Azîz* (I-IV), Beyrut, tsz.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *el-Maksadü'l-Esnâ fî şerhi Esmâi'l-Lâhi'l-Hüsnâ*, Mısır, 1324.
- Hâtib, Abdülkerîm, *Allah Zâten ve Mevdüan*, Beyrut, 1395/1975.
- Hâzin, Alâüddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm, *Lübâbü't-Te'vîl fî Maâni't-Tenzîl* (I-IV), Beyrut, tsz.
- İsfahânî, Râgıb, *Mu'cemü Müfredâti Elfâzi'l-Kur'ân*, tahkik: Nedim Maraşlı, Beyrut, tsz.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîrû't-Tahrîr ve't-Tenvî* (I-XXX), Tunus, tsz..
- İbn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned* (I-VI), İstanbul, 1992.
- İbn Kesîr, Ebülfidâ İsmâil el-Kureşî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (I-IV), Kahire, 1408/1988.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen* (I-II), İstanbul, 1992.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed, *Lisânü'l-Arab* (I-XV), Beyrut, tsz.
- Koçyigit, Talat, *Hadisçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar*, Ankara, 1989.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' Li Ahkâmi'l-Kur'ân* (I-XX), Kahire, 1387/1967.
- Merâgî, Ahmed Mustafa, *Tefsîrû'l-Merâgî* (I-X), Beyrut, 1394/1974.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-Sahîh* (I-III), İstanbul. 1992.
- Nisâburî, Hasan b. Muhammed, *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân* (XXX), Kahire, 1384/1964.
- Râzî, Fahrüddîn, *Mefâtihi'l-Gayb* (I-XXXII), Tahran, tsz.
- Reşid Rızâ, Muhammed, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm* (I-XII), Kahire, 1373/1954.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdirrahmân, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (I-II), Beyrut, tsz.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr, *Câmu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (I-XXX), Beyrut, 1415/1995.
- Topaloğlu, Bekir, "Allah", *DİA*, İstanbul, 1989, II, 471-498.
- "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 404-418.
- Uludağ, Süleyman, "Cemâl", *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 296.
- , "Celâl", *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 240.
- Ulutürk, Velî, *Kur'ân-ı Kerîm Allah'ı Nasıl Tanıtıyor?* İzmir, 1985. Yurdagür, Metin, Allah'ın Sıfatları Esmâü'l-Hüsnâ, İstanbul, 1984.
- Yıldırım, Suad, *Kur'ân'da Ulâhiyet*, İstanbul, 1987.
- Zemahşerî, Cârullâh Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvil Fî Vucûhi't-Te'vîl* (I-IV), Beyrut, 1397/1977.
- Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (I-IV), baskı yeri yok, 1376/1957.

